

ZÖLD KÖNYVTÁRAK - FENNTARTHATÓSÁG ÉS TÁRSADALMI FELELŐSSÉGVÁLLALÁS A NEUMANN JÁNOS EGYETEM KÖNYVTÁR ÉS INFORMÁCIÓS KÖZPONTJÁBAN

GREEN LIBRARIES: SUSTAINABILITY AND SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE LIBRARY AND INFORMATION CENTER OF JOHN VON NEUMANN UNIVERSITY

Horváth Nikolett ⁰⁰⁰⁹⁻⁰⁰⁰⁸⁻⁸⁴²⁶⁻⁵¹²⁴ ^{1*}, Tessényi Judit ⁰⁰⁰⁰⁻⁰⁰⁰²⁻⁹⁴⁶²⁻²⁴⁷⁰ ²

¹ Neumann János Egyetem, GTK hallgató, Magyarország

² Marketing és Üzleti Kommunikáció Tanszék GTK Neumann János Egyetem, Magyarország

<https://doi.org/10.47833/2025.1.ECO.007>

Kulcsszavak:

Zöld könyvtárak, fenntarthatóság,
társadalmi felelősségvállalás

Keywords:

Green libraries, sustainability,
social responsibility

Cikktörténet:

Beérkezett 2024. február 28.
Átdolgozva 2025. február 12.
Elfogadva 2025. február 18.

Absztrakt

A zöld könyvtáraknak szentelt kutatás célja a fenntarthatóság fogalmának és a zöld könyvtárak koncepciójának megértése, valamint konkrét javaslatok megfogalmazása a Neumann János Egyetem Könyvtár és Információs Központ számára a fenntarthatóbb működés elérése érdekében. A cikk bemutatja a fenntarthatóság és zöld könyvtárak fogalmát, összehasonlítja a hagyományos és zöld könyvtárak jellemzőit, majd elemzi a zöld könyvtárak épületét, működését és szolgáltatásait. A kutatás tartalmaz két félig strukturált interjút és egy értékelési szempontrendszerrel. Az eredmények hasznosíthatóak lehetnek a Neumann János Egyetem Könyvtárában.

Abstract

The aim of the research devoted to green libraries is to understand the concept of sustainability and the concept of green libraries, as well as to formulate concrete proposals for the John von Neumann University Library and Information Center in order to achieve a more sustainable operation. The article introduces the concept of sustainability and green libraries, compares the characteristics of traditional and green libraries, and then analyzes in detail the building, operation and services of green libraries. The research includes a semi-structured interview and an evaluation system. The results can be used in the John von Neumann University Library.

1. Bevezetés

A XXI. században a fenntarthatóságról beszélni szinte elengedhetetlen. Azonban, ha a fenntarthatóságra és a zöld szemléletre gondolunk, valószínűleg nem a könyvtárak, hanem a

* Kapcsolattartó szerző. Tel.: +36 30 8253940
E-mail cím: tessenyi.judit@szte.hu

legnagyobb gyárok, feldolgozó üzemek jutnak elsőként eszünkbe, pedig a könyvtárakat is ugyanúgy érinti.

A fenntarthatóság megjelenése a XVIII. századra tehető, amikor az ipari forradalom okozta erőforrásigény jelentősen kihatott a természet pusztulására. [1] 1713-ban Hans Carl von Carlowitz német bányászati tisztviselő fogalmazta meg a fenntarthatóság kifejezést. Ebben az időben jelentősen fejlődött a vasérckohászat, aminek következménye a fahiány lett. Művében lejegyezte, hogy csak annak arányában szabad fát kivágni, amennyi újra is nő, tehát a fenntartható fakitermelésre tett ösztönzést. [2]

A nemzetközi szakirodalomban a fenntarthatóság az 1980-as évektől jelent meg. A XX. század második felében egyre nyilvánvalóbbá váltak a társadalom életminőségét is befolyásoló környezeti problémák. Ennek hatására került megfogalmazásra 1987-ben a fenntartható fejlődés leggyakrabban használt fogalma a Brundtland Bizottság "Közös Jövőnk" c. jelentése által: „A fenntartható fejlődés olyan komplex folyamat, amely biztosítani tudja a jelen szükségleteinek kielégítését anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generációk lehetőségeit saját szükségleteik kielégítésére.” [3]

A fenntartható fejlődés 3 alappillére a környezet, a gazdaság és a társadalom. E három alappillérré támaszkodva különbséget teszünk gyenge és erős fenntarthatóság között. A gyenge fenntarthatóság a három alappillér helyettesíthetőségéből indul ki, tehát a megfogyatkozott természeti tőkét gazdasági tőkével lehet helyettesíteni. Ebből az következik, hogy a három tényező összege nem csökkenhet. Ezzel szemben az erős fenntarthatóság megközelítése során az alappilléreket nem, vagy csak korlátozott mértékben lehet egymással helyettesíteni [4]. Mindezek mellett még megkülönböztetjük a környezeti fenntarthatóságot is, ami Szlávik megközelítésében már nem csak a természeti tőke megőrzését tartja fontosnak, hanem azt is kiemeli, hogy „az egyes erőforrásokból befolyó javak/szolgáltatások szintjét kell fenntartani (nem csak a teljes összesített értéket).” [5]

A zöld könyvtárakról szóló szakirodalmak az 1990-es években kezdtek megjelenni. Mai napig is nagyobb számban vannak a külföldi szakirodalmak, amik az utóbbi 10-15 évben gyarapodtak jelentősebben. Magyar nyelven is egyre több zöld könyvtárakról szóló kiadvány, cikk jelenik meg, bár sokkal kisebb mértékben, mint külföldön. Közülük említésre méltó Dubniczky Zsolt könyvtáros [1] és Pegán Anita [6] folyóiratcikkei, diplomamunkái, a külföldi források közül pedig Maria Anna Jankowska és James W. Marcum, akik többek között a zöld könyvtárakat is definiálták [7], valamint Petra Hauke és szerzőtársai által megjelent tanulmánygyűjtemény, amely több zöld könyvtár példát is szemléltet. [2]

2. Hagyományos és zöld könyvtár közötti különbségek

A hagyományos könyvtár fogalmát többféleképpen lehet definiálni az idők során. Young és Belanger szerint a könyvtár olyan dokumentumgyűjtemény, amely fizikai, bibliográfiai és intellektuális hozzáférést nyújt egy célcsoport számára, amelyet információs szakemberek vagy más szakértők állítanak össze, és kényelmes hozzáférést biztosítanak célzott szolgáltatások és programok révén különböző közönségek számára az oktatási, tájékoztatási, kapcsolódási és a tanulási igények kielégítése érdekében [8].

Az American Library Association (ALA) 2010-ben újra meghatározta a könyvtár fogalmát, hangsúlyozva a különböző formátumú források gyűjteményét, amelyek kényelmes fizikai, digitális, bibliográfiai vagy szellemi hozzáférést biztosítanak, célzott szolgáltatásokat és programokat kínálnak különböző közönségek számára az oktatási, tájékoztatási, kapcsolódási és az egyéni tanulás és a társadalom egészének ösztönzése céljából [9]. Mindkét meghatározás szerint a könyvtár gyűjtőhely, ahol a dokumentumokat szakemberek állítják össze és különböző hozzáférést biztosítanak a célzott közönség számára.

A zöld könyvtár fogalma a fenntarthatósághoz kapcsolódik, amely egy későbbi időben alakult ki. Az ezredforduló környékén indult útjára Észak-Amerikában a "green library movement", majd a 2000-es évek első évtizedeinek utolsó harmadára már elég erőteljesen megjelent Észak-Amerikában és Európában, különösen német, skandináv és angolszász területeken [1]. Jankowska és Marcum négy fő kategóriát azonosított a zöld könyvtárak definiálására: 1. Tudomány és gyűjtemények fenntarthatósága: Ide tartozik a nyomtatott és digitális gyűjtemények

fenntarthatósága, a fenntartható publikációk (pl. intézményi adatbázisok, online folyóiratok) és a digitalizáció, mint a jövő generációinak megőrzésének eszköze. 2. Zöld könyvtári működés és gyakorlatok: Ez a terület a zöld problémákra és gyakorlatokra fókuszál, például az újrahasznosításra, papírhasználat csökkentésére, környezetbarát gyakorlatok bevezetésére. 3. Zöld könyvtári épületek: Ennek a területnek az a célja, hogy olyan épületeket alakítson ki, amelyek energiahatékonyak, újrahasznosított anyagokat és berendezéseket használnak, és környezetbarát kialakítással rendelkeznek. 4. Fenntarthatóság mérése és javítása: Ez a terület olyan környezeti teljesítménymutatók alkalmazására összpontosít, amelyek mérni képesek a nem megújuló és megújuló erőforrások felhasználását és a fenntarthatóság irányába tett fejlődést [7]. Pegán Anita szerint a zöld könyvtár fogalmát csupán az épület kialakítása szempontjából kell értelmezni, különbséget téve a zöld könyvtárak és a zöld állományú könyvtárak között, ahol az előbbi az épület, míg az utóbbi az állomány szempontjából környezetbarát [6]. Dolgozatunkban a zöld könyvtár fogalmát a Jankowska és Marcum (2010) által meghatározott négy terület alapján értelmezzük.

1. Táblázat: Zöld könyvtárak szempontrendszere

<i>tétel</i>	<i>tartalom</i>	<i>példa</i>
Tudomány és gyűjtemények fenntarthatósága	Tartalmi szempontból zöld, fenntartható állomány Digitális fenntarthatóság Könyvek újrafelhasználása, újrahasznosítása	A zöld szemléletet és ökotudatosságot, környezetvédelmet népszerűsítő könyvállomány, Öko/zöld sarok, polc kialakítása. Nyomtatott, papír alapú könyvek, folyóiratok digitalizálása, adatbázisok. Régi könyvek eladása, felajánlása, könyvvásár tartása.
Zöld könyvtári működés és gyakorlatok	Küldetés, vízió Zöld könyvtári munkacsoportok Zöld könyvtári működés Zöld közlekedés Hulladékgazdálkodás A könyvtár zöld hangulata és környezete Fenntarthatósággal kapcsolatos programok és szolgáltatások Elektronikus tartalmak, szolgáltatások	Küldetésnyilatkozatban szerepel a fenntarthatóság figyelembevétele. Papír alapú adminisztráció csökkentése. Gyalogos és kerékpáros közlekedés előnyben részesítése, népszerűsítése. Szelektív hulladékgyűjtés. Belső terekben sok zöld növény. Ökotáborok-, klubok-, előadások. Idős és mozgáskorlátozottak számára akadálymentes megoldások a könyvtárban. Online katalógus, online kölcsönzési lehetőség, közösségi oldalak.
Zöld könyvtári épületek	Fenntartható tervezés, építés Energiahatékonyság Beltéri levegő minősége, az épület klimatizálása	Helyi és újrahasznosított építőanyagok használata az épületben. Megújuló energiaforrások használata. Tágas és világos olvasói terek, természetes szellőztetés és világítás.
Fenntarthatóság mérése és javítása	Külső és belső teljesítménymérés, minősítés	IFLA Zöld Könyvtár Díj, LEED/BREEAM minősítés. Kérdőíves felmérés a könyvtár dolgozói között

Forrás: saját szerkesztés

3. Interjúk ismertetése

Az interjúk alapján a Kiskunfélegyházi Petőfi Sándor Városi Könyvtár és a Neumann János Egyetem Könyvtár és Információs Központ két különböző megközelítést alkalmaz a zöld könyvtári gyakorlatok és fenntarthatóság terén.

A Kiskunfélegyházi Petőfi Sándor Városi Könyvtár fenntarthatósági törekvései közé tartozik a helyi újság, a Félegyházi Közlöny digitalizálása az Arcanum adatbázisban, valamint rendszeres könyvértékesítés és gyermekkönyvek adományozása révén történő könyvek újrafelhasználása. A zöld könyvtári működés és gyakorlatok terén az öko munkacsoport szervezése mellett olyan intézkedéseket hoztak, mint a kétoldalas nyomtatás, az irodai papír újrafelhasználása és környezetbarát kellékek beszerzése. Emellett támogatják a fenntartható közlekedést kerékpárparkolóval és elektromos kerékpárral, valamint szelektív hulladékgyűjtést is végeznek. Az épületüket, bár eredetileg nem zöld könyvtárként tervezték, energiahatékonysági fejlesztésekkel látják el, mint például LED-világítás és tervezett napelemek telepítése, valamint természetes beltéri növények elhelyezése és kültéri kerthelyiség kialakítása. Fenntarthatóságuk mérését és javítását a már megszerzett IFLA Green Library díjjal kívánják szemléltetni, bár jelenleg nincs más formális fenntarthatósági mérőszámuk.

A Neumann János Egyetem Könyvtár és Információs Központ a könyvtáros munkatársak számának növekedését követően tervezi az öko-munkacsoport létrehozását, amely zöld tevékenységeket szervezne. A zöld könyvtári gyakorlatok között kiemelik a digitális ügyintézés és kommunikációt a papírmennyiség csökkentése érdekében. Az épületüket, bár nem eredetileg zöld könyvtárként tervezték, energiahatékonysági fejlesztésekre alkalmasnak tartják, például a világítás és szigetelés korszerűsítésével. A fenntarthatóság mérését és javítását belső fenntarthatósági mérőszámok kidolgozásával és külső elismerés megszerzésével, például az IFLA Green Library díj megszerzésével tervezik elérni.

3.1. Nemzetközi példa - McClay Library, Queen's University Belfast [3]

2009-ben nyitotta meg kapuit a Queen's University Belfast új könyvtára, amelynél már az épület tervezése során figyelembe vették a fenntarthatóságot. Az építkezés kezdetén elkészült egy Fenntarthatósági Cselekvési Terv, és az építési folyamat alatt energiahatékony eljárásokat alkalmaztak. Célértékeket határoztak meg 5 fajta hulladéktípus újrahaznosítására vonatkozóan és nyomon követték a CO₂ kibocsátást a célokhoz viszonyítva. Az építőanyagokat is tudatosan választották ki, több anyag újrahaznosított és a használat után, később is újrahaznosítható. A könyvtár épületének fő átriumán keresztül nagy mennyiségű napfény tud beáramlani, ami kedvező a beltéri növények számára, az olvasótermekben pedig nagy hangsúlyt fektetnek a természetes szellőztetésre. A kellemes, optimális hőmérséklettről az érzékelőkből, vezérlőkből és automata lamellákból álló rendszer gondoskodik, de a zajkibocsátás is kontrollált a tervezés akusztikai elemeinek és a zajszabályozási politikának köszönhetően. Emellett talaj-hőszivattyút is használnak a hűtés elősegítésére és esővizet is gyűjtenek a WC-k öblítésére. A tömegközlekedés támogatása érdekében 100 kerékpáros állványt helyeztek el a könyvtár területén, de zuhanyzókat és öltözőszekrényeket is kialakítottak. A létesítmény „Nagyon jó” BREEAM minősítést ért el, és elnyerte a „Fenntarthatóság” kategóriát a Royal Institution of Chartered Surveyors 2010 Awards-on.

Az új könyvtár átadása óta is nagy szerepet kap a fenntarthatóság. A mindennapi működés során a korábban bemutatott, interjúkban szereplő magyar könyvtárakhoz hasonló tevékenységeket folytatnak. Könyvtár alkalmazottjai részt vesznek az egyetem egyik fenntartható témájú programjában. A kollégákat arra ösztönzik, hogy a mindennapi működés során építsenek be olyan változásokat, amelyek hatással vannak könyvtár környezeti teljesítményére. A projekt célja többek között az újrahaznosítás és a hulladék mennyiségének csökkentése, az energiahatékonyság növelése, a CO₂-kibocsátás csökkentése és a fenntartható közlekedés növelése. A programban való részvételüket 2012-ben bronz minősítésű díjjal ismerték el.

4. Javaslatok és ajánlások

Az interjúk alapján az alábbi javaslatokat fogalmazzuk meg a Neumann János Egyetem Könyvtár és Információs Központ számára a zöld könyvtárrá válás felé:

Az első javaslat egy környezetbarát munkacsoport létrehozása, amelynek feladata lenne a zöld tevékenységek megszervezése és felügyelete. Ez a kezdeményezés prioritást kell kapjon, mivel alapvető szerepe lenne a fenntarthatósági kezdeményezések végrehajtásában és figyelemfelkeltésében, valamint a zöld gyakorlatok beépítésében a könyvtár napi működésébe.

A második javaslat a digitális adminisztráció és kommunikáció előtérbe helyezése a papírfelhasználás csökkentése érdekében. Ennek részeként ki kell terjeszteni a digitális kölcsönzési és katalógusozás szolgáltatásokat, valamint virtuális referenciaszolgáltatásokat, hogy minimalizálják a fizikai anyagok iránti igényt és csökkentsék a könyvtár szénlábnyomát.

A harmadik javaslat az energiahatékonysági fejlesztések bevezetése, még akkor is, ha az épület eredetileg nem zöld könyvtárként lett tervezve. Ide tartozik például a LED-világítás és a szigetelés korszerűsítése, amelyek jelentősen csökkenthetik az energiafogyasztást és hozzájárulhatnak a fenntarthatósági célok eléréséhez.

A negyedik javaslat a belső fenntarthatósági mérőszámok kidolgozása, amelyek segítségével nyomon lehet követni és értékelni a könyvtár fenntarthatósági teljesítményét. Ezek a mérőszámok lehetnek például az energia- és papírfogyasztás, az újrahasznosítás aránya és a közösségi részvétel a fenntarthatósági programokban.

Végül, az ötödik javaslat a külső elismerésre törekvés, például az IFLA Green Library Award megszerzése. Ez a motiváció és az elismerés lehetősége segíthet a zöld kezdeményezések előmozdításában, valamint a könyvtár fenntarthatósági erőfeszítéseinek elismerésében.

Ezeket az ajánlásokat a könyvtár meglévő tervei és érdeklődése indokolja, amint azt az interjúk során ismertünk meg. A dedikált munkacsoport létrehozása és a mérőszámok kidolgozása alapvető lépések lehetnek a könyvtár átfogó fenntarthatósága felé. A digitális átalakítás és az energiahatékonysági fejlesztések konkrét intézkedések, amelyek összhangban állnak a zöld könyvtár elveivel. Végül, a külső elismerés keresése motiválhatja és megerősítheti a könyvtár zöld könyvtárrá válására tett erőfeszítéseit.

A fenti gondolatok Horváth Nikolett: „Hogyan váljunk zöld könyvtárrá? - Javaslatok a Neumann János Egyetem Könyvtár és Információs Központ számára” című 2024-es szakdolgozatának kiegészítései és összegyűjtött interjúi válaszainak elemzése.

Köszönetnyilvánítás

Ezúton mondunk köszönetet Dr. Kötél Emőkének, a Neumann János Egyetem Könyvtár és Információs Központ igazgatójának és Abonyi Szilviának, a Kiskunfélegyházi Petőfi Sándor Városi Könyvtár igazgatójának az interjúkban való részvételükért, segítőkész hozzáállásukért, támogatásukért és értékes észrevételeikért.

Irodalomjegyzék

- [1] Dubniczky Zs. (2018): A könyvtárak következő generációja: A zöld könyvtár', Hagyományok és kihívások VI., pp. 11-51. https://doi.org/10.21862/HagyKihiv_2017.11
- [2] Hauke, P. et al. (eds) (2013) The green library: the challenge of environment sustainability = Die grüne Bibliothek: Ökologische Nachhaltigkeit in der Praxis. Berlin ; Boston: De Gruyter Saur (IFLA publications, 161). <https://doi.org/10.1515/9783110309720>
- [3] World Commission on Environment and Development, Our common future. Oxford University Press (1987). <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> letöltés ideje: 2022.11.20.

- [4] Ádámné Dr. Major Andrea, Kollár Zsófia Ágnes (2024): Elő kutatás egy egyetem környezetvédelmi lehetőségeihez. *Gradus* 2024. Vol. 11. No. 1. <https://doi.org/10.47833/2024.1.CSC.002>
- [5] Szlávik J. (2019): *Fenntartható gazdálkodás* [Digitális kiadás.] Budapest: Wolters Kluwer Kft. <https://doi.org/10.55413/9789632958200> Letöltve: https://mersz.hu/hivatkozas/YOV1449_4_p3/#YOV1449_4_p3 2022. 11. 21.
- [6] Pegán Anita (2013): Fenntarthatóság és könyvtár - 2. rész. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 22. Évf. 6. sz., pp. 26-34. http://epa.oszk.hu/01300/01367/00214/pdf/EPA01367_3K_2013_06_26-34.pdf Letöltve: 2022.11.20.
- [7] Jankowska, M.A. and Marcum, J.W. (2017) 'Sustainability Challenge for Academic Libraries: Planning for the Future | Jankowska | College & Research Libraries' <https://doi.org/10.5860/0710160>.
- [8] Young, H. Terry Belanger, T. (1983): *The ALA Glossary of Library and Information Science*, American Library Association, Chicago
- [9] Eberhart, G. (2010): *The Librarian's Book of List*, ALA, Chicago